

**CONTEXT FARMACÈUTIC
EN EL MÓN LITERARI I ARTÍSTIC
A CATALUNYA**

DISCURS D'INGRÈS

per la

Molt Illtre. Dra. ANNA M.ª CARMONA I CORNET

Acadèmic Corresponent Electe

Excel·lentíssim Sr. President.
Excel·lentíssims i Il·lustríssims Srs.

Molt il·lustres Srs. Acadèmics.
Senyores i Senyors.

En ésser acadèmic electe d'aquesta Reial Acadèmia de Farmàcia de Barcelona de la que em sento molt orgullosa de formar part com a membre de la mateixa, i segons els seus reglaments, presento avui dia dinou d'octubre, el discurs reglamentari d'ingrés sobre el tema "Context farmacèutic en el món literari i artístic a Catalunya".

La recerca iniciada i realitzada fa ja uns anys, em permet donar a conèixer d'una manera objectiva i imparcial el contingut farmacèutic que ens proporcionen les obres d'alguns escriptors catalans, precisament aquesta visió imparcial d'un estament no farmacèutic que ens aportí uns coneixements i unes dades en front de tota l'àrea farmacèutica, crec que és un fet suficientment respectable perquè es pugui acollir i donar a conèixer. (1).

Per dur a terme aquesta tasca s'han seleccionat una sèrie de literats catalans, dels que es pugués extreure contingut farmacèutic de la seva obra.

Evidenment, això suposa una riquesa per l'Història de la Farmàcia, sobretot si tenim en compte tot allò trobat fins el moment i ensems si seguim el criteri del Dr. Valverde sobre la descripció de la Història de la Farmàcia com el conjunt de l'art farmacèutic, medicament i formes farmacèutiques, la Història de les ciències farmacèutiques, és a dir, relacionades amb Botànica, Química, Física, sense diluir la Història de la Farmàcia en un senzill recull d'altres ciències, tot el que fa referència a l'evolució dels medicaments, Història de la professió farmacèutica, de les farmàcies i farmacèutics importants, de les relacions entre Medicina y Farmàcia, de la terapèutica amb drogues, i sense oblidar la connexió de la Farmàcia amb la societat; economia, sociologia, política, religió, filosofia i mitologia.

Sense cap dubte, per la literatura catalana i per als catalans que ho som i que ens hi sentim, ens ha suposat això una gran alegria i una motivació per a poder realitzar aquesta recerca amb tot entusiasme.

Una de les èpoques més rellevants de les lletres catalanes fou la compresa entre els darrers anys del segle XIV i els primers del segle XVI, en la que s'experimentà una doble vessant: l'evolució del feudalisme a l'alta burgesia i el gran predomini de la raó.

De fet, ja es coneixien alguns textos traduïts al català en els segles XII i XIII (2), però en realitat l'interès se centra en el Renaixement, hom troba ja el català perfectament establert. Una figura a destacar, Srs. Acadèmics, fou la de Bernat Metge (3), escèptic i racionalista, promotor del humanisme català, gracies a l'influx rebut dels clàssics, sobretot de Petrarca restaurador de l'estil ciceronià ja que feia més de 25 anys que coneixia les seves obres llatines entre elles "De remediis" (4).

Una mostra d'això, ho tenim en la seva obra "lo somni", ecocinèsia de les seves inquietuts literàries i filosòfiques d'estil elegant i equilibrat que ens ofereix una visió farmacèutica de l'època que per desgràcia no han pogut donar els mateixos farmacèutics.

Abans de continuar, s'ha tingut en compte, que el seu pare Guillem Metge, en el regnat de Pere IV d'Aragó, tenia l'obrador d'apotecari al carrer dels especiers de Barcelona, prop del Palau Major, on confeccionà una sèrie de xarops i medicines en l'any 1355 i alguns anys després, que foren destinats precisament al infant don Juan, primogènit de la Corona i duc de Girona, de salut molt delicada. (5).

La Reina Maria de Sicília, mare del infant, nomenà al especier de Barcelona Guillem Metge, membre de la casa reial i ensems preparador dels medicaments. (6), (7).

Així doncs tenim notícia del xarop "capilli veneris", els letovaris compostos, el codonyat de mel, el diacitron, l'oli d'ametlles dolces, el massapà, la pinyonada, el taronjat, el ponsemat, la citronada i altres medicaments compostos que Guillem Metge lliurava al Palau Reial, com a teràpia pel qui anys més tard fora el rei Joan I.

Indubtablement, això influí en els primers anys de vida de Bernat Metge, fet que es demostrà quan escriu a la presó la seva breu composició humorística, el poema "Medecina" (8) , (9), en el que exposa una divertida polèmica entre apotecaris, metges de física, de cirurgia i curanderos. (10).

No tan sols ens aporta dades les diferents professions sanitàries, sinó que ens comenta amb molt ingeni les receptes de la vella farmacopea medieval, ja en desús en aquella època del renaixement, s'incrementa aquesta visió amb l'aportació de noms rars i poc emprats en la confecció dels medicaments.

Tanmateix en l'obra la "Medecina" descriu el que va ésser la "rebotica" de Guillem Metge, amb tot el seu arsenal bibliogràfic com eran els exhaustius Antidotaris d'Arnau de Vilanova.

De fet es tracta d'un preparat farmacèutic el "levatori" o electuari, exegerant els components dels simples, convertint-se

en la paròdia d'una recepta d'apotecari.

Així doncs, el lèxic farmacèutic es transforma en noms que Bernat Metge donà a alguns simples de la seva recepta com són: "bestirri" tataratat, arriborás, badufay, baquiqueu, que probablement no tenen cap significat, i dona un to satíric a la terminologia científica, atribuïda al poder curatiu més o menys màgics o de bruixeria; figuren al mateix temps noms d'apotecaris i metges que en realitat no són més que curanderos com Guillem Tomàs i altres. Així ho exposa en els versos dient:

"E si la tristor prestament
no podets de vos ben lunyar,
tots guarets si volets usar
sovent la seguent medesina
.....
del bon metge de Martorell:
Prendets un badal l'estornell
e dues onces de besturri,
mesclat ab un poch de gingurri
e dos diners de baquiqueu.
Si volets haver un mameu
molt mes ne valdra (la) conposta;
e pux (vos) pendrets una almosta
de fum de pala remullada:
pero fets que tota vegada
hich sia present En Ganet,
E fets-ho passar en loch net,
cobert ab un tataratat:
he pux sia polvoritzat
e passat per un prim sedas.
E si 'y mesclats arriboras,
millor sabor hic trobareu". (11).

I continua indicant que per la seva composició calen "quexals de Gedeon", "lagremes de Daviu" d'aquesta manera:

"Vuls de moscats hy mesclarets
e dos quarts de bon badufay
e dels cabels d'En Mardufay
ab los quexals de Gedeon;
e de la barba d'Absalon
hy mescalrets, ab un pipui;
e si lagremes de Daviu
podets trobar, no us sien cares.
E pux ajau dos pans de mares
qui sien ben secats al sol.
Si mestre Bernat Oriol
vol prestar la gramala blanca,
quitia sera tantost he francha
de tot mal la vostra persona.
E si mestre Germa vos dona
un troz de gramalla groga,
ffets-ho tot picar, ans que ploga,
ab los materials propdits.
los quals sien tots confegits;
e pux sie'n fet letovari,
q'al mon no 'y say altre contrari
que'l vostre mal fasa fogir.
E siy Sauet no's vol plevir
de fer sta confeccio.
no'm pens que'us puxa dir que no
mestre Roger Angellatz,
si vos carament lo'n pregats,
que no'us prest lo seu escuder,
qui sap aquestes cosses fer,
mils que persona que'l mon sia". (12).

Concluem doncs, amb la seguretat de que tot això és una exposició rica de tot el que succeïa en l'època del seu pare i concretament en la tertúlia de la "rebotica" del carrer dels especiers, així com la terminologia utilitzada aleshores.

De totes formes això demostra clarament l'avanç en aquells darrers anys dels aspectes sobre teràpia de medicaments, així com quant a la nostra professió, cosa que es complementa i especifica

en la seva extraordinària obra "Lo somni" que dona un nou sentit a la història de les lletres catalanes.

S'ha de tenir en compte que Bernat Metge visqué tots els anys d'infantesa i de joventut en mig de greus epidèmies, una n'és la peste negra que assolí el Principat als anys 1347 i 1351 i la gran mortaldat dels infants a l'any 1363. (13).

Va estar al servei de la Reina Lionor de Sicília con ajudant del registre de "Cancelleria" durant els anys 1371 al 1375; con escribà de la Reial Audiència del Duc de Girona (1375-1387), com escribà de Joan I (1387-1390), i finalment com secretari dels Reis Joan I y Violant de Bar i incrementà el seu petrarquisme quan resideix com ambaixador a la Cort Pontifícia d'Avinyó en el any 1395.

Tornant al punt d'on he partit, sense cap dubte, Bernat Metge fou un literat destacat, sobretot per la seva originalitat en escriure "Lo somni" en llengua vulgar, i amb intencionalitat política donant una imatge d'escriptor català d'una gra valua personal, humana, estilística i cultural, viu reflexe dels problemes d'aquell moment històric entre dos regnats molt representatius el de Joan I i Martí l'Humà.

Bernat Metge va ésser absolt pel rei Martí I a l'any 1398, del procés incoat uns anys abans; posteriorment obté el càrrec de secretari reial. En el llibre primer de "Lo somni" hom exposa clarament tots aquets esdeveniments polítics, d'ací l'importància que té aquesta obra, no tant sols pels aspectes polítics sinó també pels sociològics, religiosos i científics de l'època.

Efectivament es reivindica a Bernat Metge en el segle XIX, a través dels erudits com Milà i Fontanals, Rubió i Lluch i Guardia que publicà la primera edició de "Lo somni".

De tot quant s'esmenta, sembla que a la primera meitat del segle XV surgeixen escrits íntimament relacionats amb astrologia i màgia, cosa que s'accepta com a molt possible que aquestes

estaven en plena efervescència però que els metges de l'època no les practicaven, encara que alguns monarques seguien aquestes tendències.

En canvi, hem de fer constar que en un escrit d'aquella època el "Receptari de Manresa" segons Comenge no hi ha cap indici de la medicina màgico-religiosa.

Alguns reis d'Aragó parcticaren ells mateixos les arts secretes i a més feien lloança d'èsser alquimistes i astròlegs, tal era el cas del rei Joan I. D'ací l'importància que es dona a la figura de Bernat Metge i la seva obra, precisament per ésser molt considerats en aquest regnat i en l'anterior de Pere el Cerimonios i el de Martí l'Humà, els metges àrabs i els jueus, als que s'els permetia exercir la ciència de guarir sense títol de metge. (14).

En "Lo somni" es diu: "E sobre aasò, e per saber semblantment si'ls deu venir bona ventura o mala, o si morran lurs merits abans que ellas, o lurs amadors, consulten e han fort cars los stròlechs, nigromàntichs e les fatilleres e los devins, e specialment aquells qui molts vegades són estats presos e punits per divinar, los quals enriqueexen dels béns de lurs merits" (15).

Més endavant especifica que:

"E si lo riubarber és sec o humit, e quants materials entren en la triaga, e si lo cercla se pot quadrar, e qual fo millor poeta entre Virgili o Homero, quantes stelas ha en lo cel, e com se engendre en l'èer lo tro e'l lamp, lo arch de Sanct Marti, la pedre e altres coses, e si los alaments són simples o composts, e si's pot convertir la hut en l'altre, e què signifiquen les cometes e què's fa en Asia, Affrica e Europa, e quantes gents d'armes ha l'Almorat; qual es lo pus amorós de la vila e qual és stat enfganat per aquella que ama, ab qui dorm sa vehina, de qui és prenys l'altre e en qual mes deu encaure, e quants amadors ha l'altre e qui li ha tramès lo anell e qui ha dat lo collar de perles, e quants ous fa dins l'any la gallina de la sua vehina, e quantes fusades hixen de una liura de lin, e finalment, ço que feren jamay los grechs e los troyans, los romans e los cartaginesos". (16).

Hom troba que en aquest regnat de Joan I d'Aragó, les dones de

la Cort eren les preparadores de remeis medicinals i de cosmètics, tot en funció de les explicacions que dóna Bernat Metge en el seu llibre tercer sobre els vicis de les dones, en el que exposa el que segueix:

“Ellas, conaxents lurs deffalliments, volen que hom pens que ellas hagen moltes cosas que natura no'ls ha donat. E per haver specialment la carn luent e clara, no curants que'n envellexen abans de temps e'n perden les dents e poden fotment, sinó que las aygas, perfums, algàlia, ambra e cosas aromàticas que porten suplexen lu pudor, pintense ab innumerables ungoents e colors. E per tal que mils ne puxen venir a la fi que desigen, aprenen de stillar, de fer untaments, de conèxer erbas e saber lur virtud, e propietat de las figas seques, del vermeyll del ou, del pa frech de pura farina pastat, de las faves seques e de la lur ayga, de la sanch e sagí de diverses animals e de la let de la somera. Lurs cambres a altres lochs secrets trobarás plens de fornells, de alambrichs, de ampolles, decapses e d'altres vexells peregrins, plens de las confeccions que ab gran studi hauran aparallades a lur pintat, ab ajuda de molts. Car no hauran algun special veyhí o ortalá que per ellas no sia terriblement ocupat: alguns per fer argent soblimat, argentada, pomada liriada e mill lavadures e untaments: altres per anar cavant e cercant rael e erbas selvatges que no'm pens que yamay hagués o'yt nomenar.

E desiyants que lurs cabells negras sien semblants a fil d'aur, moltes vegades ab soffre, sovén ab aygas, sabons e lexius de diverses cendres, e specialment de mares de vin grech e de ginesta, e a vegades ab sagí de serp e de galta e ab los raygs de sol, convertexen aquells en la color que desigen. Puy fan-los muscles, e a vegades redorrtats en lo cap, segons que'ls és viyares que mils stiga. E han en gran e cordial privadesa algunes fembretes que'ls fan escorxaments e'ls pelen les celles e lo front, e los rahen ab vidra subtil les galtes e lo coll, levants-ne certs pèls, qui a lur parer hi stan mal, e los fan diverses manera de pelador”. (17).

Més endavant especifica el modus i tipus d'aquests preparats dient:

“e en la una part fan star la serventa, e en l'altre la cabeyllera o les polceres, lo alcoffol e les pinturas. E ab la ajuda de aquella comensen-se a ligar

ab mil retrets, dient: “Aquest vel no és bé enseffranat; e aquest altra no és bé stuffat; e aquest penge massa de aquesta part” (18).

Finalment, quant el que s'esmenta abans concluen amb les lineas següents de “Lo somni”: molts perfums a aygas, cals vive, orpiment, olis, sabons, stopa, banya de cabró, caparrós, sanch de voltor, tela de cabrit calda, drap de cànem passat per cera blanca fusa, e altres innumerables materials qui't provocarien a vòmit si'ls o'yes” (19).

Aixó amplia els coneixements relatius a la Farmàcia en l'ambient cultural de la Reconquesta, sobretot la part professional, administrativa i legal ja que sense cap dubte tot el seu entorn està ple d'interrogants i polèmiques. De totes formes, s'ha vist que utilitzaven el mon d'especier o apotecari indistintament per als preparadors de medicaments, la qual cosa comprova la diferenciació entre botiguers, especiers i apotecaris. Sembla que resta prou clar el concepte d'especier i apotecari com una mateixa professió sanitària de l'època.

A la fi del segle XV, hom troba diversos factors polítics, culturals i demogràfics que són la causa de la decadència de la literatura culta al llarg dels segles XVI i XVII.

Els factors polítics més representatius foren la unió de les terres catalanes i castellanes en temps dels Reis Catòlics, el trasllat de la Cort al centre peninsular, l'emigració de gran part de la noblesa catalana, les guerres contra Castella, els desastres de 1652 i 1714 i els exilis conseqüents. Tot això produí una crisi d'autors i de lectors que paralitzà el desenvolupament normal de molts sectors de les lletres catalanes.

La figura més destacada de la prosa descriptiva del segle XVIII es Rafael d'Amat de Cortada, baró de Maldà (1746-1819); inicià amb les seves extenses memòries un tipus de literatura costumista reflectit en la seva obra “calaix de sastre” de 60 vols. que ens dóna una visió molt extensa de la vida catalana.

En els primers decennis del segle esmentat el triomf de la revolució industrial produí una sèrie de transformacions eco-

nòmico-socials que canviaren tots els planteigs culturals fins aleshores vigents. Així, la noblesa entrà en crisi com a classe dirigent i, del sí d'una massa popular que, des de sempre, havia mantingut una literatura pròpia d'expressió catalana, nasqueren les dues classes més dinàmiques del món modern: la burgesa i l'obrera. De primer, la burgesia imità els costums aristocràtics i alternà l'expressió catalana amb la castellana, però, ben aviat, resolgué les seves ambigüitats i construí un moviment de Renaixença autòctona, el qual va aconseguir una autèntica difusió popular, donat el influx d'una sèrie de fets històrics tals com la fundació de la Societat Filosòfica a l'any 1815, (20), (21), la creació i publicació de revistes catalanes i la consolidació de la premsa en català.

Entre 1833 i 1859, el romanticisme català, com en general l'europeu, oferí dos grans corrents: un de conservador i historicista i l'altre, de liberal i revolucionari, iniciant-se un esperit més aviat regionalista, que queda ben plasmat en el poema l'Oda a la pàtria de Bonaventura Carles Aribau, extenent-se fins l'any 1891 data aproximada del naixement del modernisme.

L'obra de Mn. Cinto Verdaguer, la gran figura destacada de la Renaixença al Principat, sorgeix de dues fonts íntimes, l'enyorança i el somni, però es realitza a través de formes objectives, de trames argumentals més o menys definides i de materials extrets de la vida rural.

Verdaguer composà poemes lírics d'un misticisme tremolós o d'un ascetisme exqueixat, llibres de memòries o de viatges d'una prosa florida i, com a culminació, dos poemes èpics, l'Atlàntida (*) i el Canigó.

"Les plantes en l'Atlàntida de Verdaguer", escrit per Miquel de Garganta ens amplia el coneixement d'aquest, en el aspecte citat anteriorment de la Història de les ciències farmacèutiques, relacionades amb botànica; així doncs, trobem una sèrie de plantes criptògames, tot tipus de plantes llenyoses i herbàcies, donant una clara visió de la Botànica sistemàtica. Destaquem ací, una de les plantes de l'Atlàntida que era el drago, d'una gran longevitat, del

que s'extreu la sang de drago, utilitzada com a component de l'"emplastrum catagmaticum" en el segle XVIII, com astringent i hemostàtic. De totes formes Mn. Cinto Verdaguer utilitza i s'inspira en els arbres per fer un estudi comparatiu dels fets que explica en el seu poema èpic.

Així doncs, trobem d'una faisó molt remarcada la comparació que fa del cedre amb la ciutat de Barcelona, tanmateix qu'especifica nombroses plantes medicinals de tipus aromàtic, de la família de les labiades con són l'espígol, farigola, sajudida, tarongina i altres.

Fem palesa de l'elenc de més d'un centenar de plantes de l'Atlàntida amb la seva correspondència científica realitzat pel Dr. Miquel de Garganta (22), moltes d'utilitat terapèutica.

Mn. Cinto Verdaguer, indubtablement aporta mitjançant les seves obres, coneixements íntimament relacionats amb les ciències farmacèutiques. Tal vegada seria interessant ressaltar la relació personal existent entre Mn. Cinto Verdaguer i el Dr. Robert que fou el seu metge i gran amic. (23), (24), (25).

De la mateixa època que Mn. Cinto Verdaguer, hom troba el literat Genís i Aguilar, Dr. en Farmàcia, que foren entre altres, membres fundadors de l'Esbart de Vic.

Martí Genís i Aguilar va nèixer a Vic, on el seu pare tenia una farmàcia situada a la plaça dels Sants Màrtirs, però de molt petit se sentí atret per l'art, i fou durant els seus anys d'estudiant de la carrera de Farmàcia a Barcelona (26) on es va desvetllar la seva vocació literària, i publicà a la revista "El Eco de la Muntanya" la seva primera obra. Es la ciutat de Vic el centre motor de tota la seva obra literària, així doncs participà en moltes tertúlies d'estudiants, i fundà l'esbart de Vic, dir abans, i fou posteriorment un dels membres més destacats del Cercle literari d'aquesta mateixa ciutat.

La seva carrera literària fou brillant sense cap dubte, va

concurrer als Jocs Florals i col·laborà amb poemes i narracions a les revistes més destacades de la Restauració, com eren "La Il·lustració catalana", "La Renaixença" i "La Veu de Catalunya" entre altres.

La novel·la per exemple, fou en el camp de la narrativa on Martí Genís assolí més èxits, essent considerat com el més relevant de la seva generació, predecessora de Narcís Oller, conreant preferentment un costumisme sentimental, d'inspiració romàntica, pura exaltació de valors tradicionals.

Es precisament en la seva novel·la la "Julita" on reflecteix exhaustivament dades quant a la nostra professió farmacèutica, medicaments i sobretot la interrelació médico-farmacèutica. D'aquí l'importància que hom donà a tota la seva producció literària (27).

No tan sols pel valor literari que de "per se" té sinó també per l'aportació dels coneixements farmacèutics que això representa.

Evidenment hom troba en Martí Genís i Aguilar un home dedicat professionalment a la farmàcia al costat del seu pare també farmacèutic establert a Vic; anys després adquirí farmàcia del Dr. Feu, on donà una gran imatge de credit i avenç professional farmacèutic (28).

De totes formes, convé mencionar que Genís i Aguilar es doctorà a la Universitat de Barcelona l'any 1869, quan surgí la primera República, i que posseïa una vastíssima biblioteca així com material i instruments de vidre d'utilització als laboratoris farmacèutics, que resten al Museu de Vic. (29)

Tot això induïx a pensar que la Farmàcia a la Renaixença catalana queda ben reflectida amb les figures literàries de Martí Genís i Aguilar i Pompeu Gener com a més representatives. (30), (31).

El context farmacèutic a l'obra d'aquest escriptor català hom el troba en el poema epitalami "La Promesa del Apotecari", quan diu:

"Casalla i crispinelles i menta borda;
herba y feridura,
taupera y sanguinaria;
botóns de Sant Joan i passionaria;
caixals de llop, llengües de bou, serpera;
dents de lleó i cadires de Sant Pere,
i dadals de la Verge i estramoni;
herba de Sant Antoni,
i corones de rei, i lletereses,
i miralls d'ase i neptes i cicutes,
i altres cent mil rareses
molt més estranyes, repugnants i brutes,
que fan una barreja del diable
tot aquell aire omplint de boliaynes,
on l'esprit s'hi sofoca,
quan en lo lloc aquell, prè a un estable,
les bull en ses fogaines
l'apotecari trist, que hi trau la moca,
voitat d'olles i ampolles i matzines" (32).

Torna a mencionar com a ús terapèutic el "caldo de llop" tot dient que aquest "és apropiat per una pila de mals" (33), i també es referiex a l'utilització de Chartreuse com antiespasmòdic (34).

A més a més hom troba dades diferents un funció de la teràpia emprada en cadascun dels tipus de malaltia, així doncs relata símptomes de tos seca, espasmòdica en les seves novel·les vigatanes (35), i "Recorts i Contes" (36), donant nos una descripció perfecta del que fou la diftèria a aquella època, així com la teràpia utilitzada, que evidenment no era eficaç.

Amb tot això, es pot exposar clarament la missió del metge, es a dir, la seva professió. Estava totalment vinculada la tertúlia de l'apotecari, així ens ho reflecteixen moltes pàgines de les seves obres tot dient:

“Quan el doctor Puigdalba hagué prèns son lloch entre'ls concurrents a la tertulia de don Miquel Ginebreda, excelent apotecari de la vila, per instintiu acort, cadascu's dexà córrer els caps trencats de l'anterior conversa: tothom esperant guadir del plat escullit que sens dubte ja'ls duya preparat d'axerit metge, tan seriós y exacte en el seu lloch d'honor prop dels malalts, com divertit y carregat d'agudeses y xamoses històries en el rotllo no pas molt extèns dels seus amichs” (37).

Mes endevant nombrà a “l'apotecariesa” tot dient que hi havia a la farmàcia un laboratori amb alambí i retortes. De totes formes sembla que en les tertúlies mencionades es parlà llargament de temes d'esperitisme, del magnetisme animal, de la força hipnotitzadora, de neurosismes extraordinaris, d'extranyíssimes amnèsies i de tot quan s'aparta aparentment dels riells parats a la biologia per la ciència d'avui.

Això es veu clarament en moltes de les seves obres literàries quan explica “Y'm trobo ab un pols que no s'atrapava; y vaig per pèndreli la temperatura.....Mès veus aquí que al retirarli'l llençol, topo ab la mà una cosa peluda, extranya; y', sobta uns bravada repugnant.....y miro y li estiro de sobre'l pit una cosa fastigosa: un cunill mort y obert, tot sencer. Algú que creya ab bruixes es dir, que creya qu'axò tallava la grippe, me li havia plantificat. Y tres dies hà que l'hi duya; y j'a se li pudria; y l'ofegaba ab lo seu pes y ab la fetor l'emmetzinava. Diu qu'un curandero qu'aquells dies havia baxat de molt lluny, al poble, ho aconsellava tant, com a remey segur per tota lley d'inflamacions” (38).

Es molt important donar a coèixer el que expressa Genís i Aguilar en “Lo metge nou” referent a la figura del metge no conegut fins aleshores a aquell poble i les seves declaracions: “La ignorància, la vida de bosquerols que deya, fa d'aquesta gent, qu'en lo fons són d'ànima senzilla y bona, terra abonada per lo curanderisme y la supertició, pel joch y per l'alcoholisme. La higiene y la netedat aquí no hi resen; y costa de corretgirme fins als qui semblen més aprop de la cultura. Vostè s'escurxiria si li deya quines extravagancies, fins quines inmundicies hem hagut de vèncer en moltes coses. Y lo més trist encara es que molts qu'haurien d'agrahir l'heroich esforç d'aquest pobre senyor, que Deu ho volgués.....però que'm temo se l'endurà al cel, lo bescanten miserablement, y tiren al femer les medicines que pot ser los curarien, per gots de vi calent, de rom, d'ayguardent, ó per

coses pitjors, que tal o cual xerrayre los predica. Hi hà qui ha dit davant meu, que les seves receptes maten: que'ls que mo'n prenen són los que'n surten..... y ha arribat a amenaçarlo!” (39).

La tasca realitzada per aquell nou metge es demostra ben clarament a lo llarg de l'obra així com la superació d'aquell influx de bruixots tal como expressa en el següent paràgraf dient: “Va cuydar la seva mare com la millor enfermera d'un hospita; després ella també agafà l'infecció. La mare no li va posar cap cunill a la pitrera, sinó que va fer tot lo que jo li vaig manar, y avuy torna estar tan trempada y axerida. Quan ahir demati jo anava per pujar a la tartana, y'm tenien enrotllat unes quantes persones que axis me demostravén llur agrahiment.....” (40).

De totes formes el curanderisme es plasmat per Genís i Aguilar d'una manera clara i concisa en la major part de la seva obra literària. Concretament en “L'espalmada” dintra les “Novelles Vigatanes” ens menciona al curandero de Capdevànol d'aquesta manera:

“L'Angel negre, el curandero de Capdevànol, que sabia de curar malesvolenses y era tan entés en les melures de les besties, encara tenia la seva antiga botiga de clavetayre en lo barri de baix, arran del Freser.....y la gent no'l treya tan de tino per a demanari'ls serveys del dò, que Deu li havia donat, d'endevinar totes les coses, senyar tota mena de mals, treure les mirades y curar un poder de malalties ab les oracions de Sant Pau i de Sant Antoni” (41).

Continua més endevant exposant els seus tractaments de curanderisme francament al·lucinants ja que el remei era “galàpat escaldat i caldo de tortuga” (42) i a més a més treure el cor d'un moltó negre clavar-li agulles etc. etc. També en les “Novelles Vigatanes”, concretament en la “llum blava” Genís explica que: “Mentres el Llätzer lo curava, tan be com sabia posantli desfiles ab oli de bàlsam, aquelles dones li fregavan los peus ab ortigues y li posavan als llavis gotes de malvasía” (43).

Proseguint més endevant que “La honradesa y l'autoritat d'aquell metge respectat y estimat de tothom va imposarse, y al cap de tres quarts ja tenian allí lo serviment necessari per fer a n'en Conrat les probes que convingue-

Així que'ls forats de las sangonelles comensaren a rejar, l'hereu Vilalta's comensà de revenir; y aviat va conèixer al doctor y a n'en Liàtzer" (44).

Es molt important veure l'influx tan notable que existia aleshores quant a la medicina creencial, curanderisme i tot tipus de medicina màgico-religiosa.

Efectivament, el metge d'aquella època es trobà amb totes aquestes manifestacions de curanderos que francament và ésser difícil de eliminar, puix encara ara hi resten aquestes tendències.

Això comprova l'importància del metge, és a dir, el seu paper a la societa i demostra com ell mateix diu en una de les seves obres que "la ciència de la medicina sap a vegades trobar una fórmula amb prou virtut per a fer passar de moment una neuràlgia aguda, tornant el pacient a un estat de calma relativa" (45).

A més a més com s'ha dit abans la medicina domèstica jugà un rol important i que el metge tenia que vèncer. Així doncs hom troba moltes dades referents a això entre les quals destaquem les següents composicions: "mitja escudella de brou amb quatre gotes de vi bo, i m'havia xupat els polsos amb un aiguardent que en deia de la proba de l'oli, que diu que feia miracles per tota llei de dolor" (46).

Afeigint que està "molt disposat a prendre alegrement, i amb mostra d'agrair-ho, totes les flicasseies de l'armari de les herbes i totes les remenamentes a què em subjectava la medicina domèstica" (47).

Sembla que el malalt renuncia aquest tipus de medicina tot dient que si volien "ja podien tirar els tupins al torrent perquè ja no li feien manester ratafies, ni brous d'herbes bones, ja em conec la naturalesa" (48).

Mes endavant especifica el paper del metge, després d'èsser aplicada la medicina domèstica, responent exactament igual que quan s'ha parlat del curanderisme i de la medicina màgico-religiosa. (49).

Exhaustivament, relata Genís i Aguilar el tractament de la diftèria que en realitat és el que més interessa al farmacèutic. Sembla que s'aplicava una medicina casolana i domèstica totalment, al principi de la malaltia fins que el malalt estava ja com vulgarment es diu a les últimes, que aleshores s'avisava el metge.

Això produí sense cap dubte un desprestigi de cara al professional de les ciències mèdiques, ja que no es contava amb ell com a verdader conèixedor de les malalties igualment succeí al farmacèutic, senzillament perquè s'utilitzaven una medicina casolana, medicina domèstica a base d'anant provant remeis. Així ho trobem clarament especificat quan diu que: "L'avieta del nen, ja li havia posat als peus torrades ab vinagre, l'havia untat del coll ab un savó de certa mena, del pit ab sagí ranci, y ab una munyeca sucada ab such de llimona li rentava'l coll si podia: y tragué a la infeliç de la meva dona d'un sobrecor que li venia a sobre, dihent li que corregués a encendre'l ciri dels Sants Martres al davant de la Mare de Deu del Carme" (50).

Proseguí Genís i Aguilar donant-nos una visió exhaustiva del paper del metge, com a vertader científic i coneixedor del malalt tot dient que: "l'examen del malalt va ser tot un estudi llarch minuciós, atent. En acabat, esperaban las paraules del doctor com una condemnat de la justícia espera la sentència. Ab l'escusa de fer una recepta, s'escapolí de mirarme, y no obstant la força de la seva costum que havia d'haver dat un trem fort a son esperit, la mà li tremolava per escriure. L'amich guanyava a n'el metge. Mentrestant va revenirse, y ab prou naturalitat pogué dirme: — Enacara podèm lluytar: les plaques no han pas invadit la laringe. la infecció es forta.....es clar que ho es: aquexa temperatura ab aquest pols Aneu desseguida a buscar axò una medicina per darli a cuilladarettes y un altre per freli tochs al coll. Veyàm: més d'una vegada'l clorur de ferro m'ha dat resultats.....Un parell de frasquets de suerum no seràn per demés, ab la diftèria cal prevenirse: cal serhi prompte....." (51).

Es fa referència a la poció receptada pel metge i a la preparació de las injeccions tot dient: "y la rentava ab un'aygua y ab uns draps blancs, y la omplia del suerum que treya d'un pot petit guardat dins d'un estoig de fusta'..... y doblant lo cap per millor dirigir les mans, me va punyir a la pell y buydà a dins meu la misteriosa substancia de la xeringa" (52).

“La traqueotomia ha fet lo miracle.....y ben aviat al devant meu lo doctor y un ajudant, coberts ab uns devantals blanchs, paraven una tauleta ab instruments que lluhien com si fossen d'or y plata, remenant palanganes ab aggues, y pilon de venes, glasses, cotons y altres adminicols....” (53).

Es curiós comprovar que quasi sempre Genís i Aguilar desencadena en l'exposició una sèrie de diagnòstics, per averiguar de quina malaltia es tracta, precisament en “Lo Jesuset de c'al Doctor”, ressaltant per damunt de tot el metge rural, no tant sols pels seus mèrits professionals, sinó que explica amb detall la vida d'aquest així com el sacrifici que representa la seva professió sanitària.

Queda comprovat en les paraules següents: “Aquest diagnòstich me farà tornar ximple.....”.....que't dich qu'aviat tiraria tots los llibres al foch.....Aquets subjectes que sostenien ab el doctor Joan una discussió tan intrincada, eren En Jacou, En Trousseau, En Graves, En Petit, En Campà, la “Gazeta Médica” la “Revista de Medicina y Cirugia” y d'altres que'embarassaren la taule y les cadires, abastats aquell vespre de la llibreria qu'ab les vidrieres badades s'axecava darrera del excelent metge de Sant Martí.....” (54).

Mes endavant explicà les vivències d'aquest metge rural, exposant un cas d'uns malalts que vivien molt lluny del poble i en una gran misèria, d'aquesta manera: “El Doctor, passejant una mirada frissosa per la cambra, vegé a sobre d'una caxa, únich moble que hi havia, recort miserable de antichs i millors temps, tres ò quatre ampolletes y una cullera.....Prou qu'endevinà quina era la poció de cafeina y éter, y n'acostà una cullerada als llavis de cada malal”(55). “Després, entenent que's moria, en mig de las terribles extremituts de son auefch, volgué que li portessen al llit, al seu costat, el filllet del seu cor'....y's quedava entremig d'ella y del seu pare: entremig de dos cadavres” (56).

Hom veu fins ra perfectament establert la relació existent entre Medicina y Farmàcia, però en una de las obres d'Genís i Aguilar, potser la més significativa en la prosa narrativa “Julita” publicada a l'any 1874 a la “Renaixensa”, i fou reconeguda com

la novel·la qu'assolí més èxits, és la que ens aporta més coneixements directes de la Farmàcia, portser degut al influx de la seva carrera finalitzada feia uns anys i clar està com a vertader farmacèutic qu'exercia a Vic. Evidentment això ajuda moltíssim a poder establir una visió farmacèutica de l'època molt fiable així doncs hom troba que el sistema curatiu, era totalment influït pel curanderisme, ben patent dintre de l'obra. Per altre banda hom veu importància que es dóna a la farmàcia quan exposa: “En lo saqueig del botiqui que havien dut, va fer tirar, al riu una pila de potingues.- Fora quinines, aconitines y pepsines, fora revalentes aràbigues, tes indios, assències americanes i pindoles que tot ho curin: tot això son motllos de fer quartos los traficants amb drogues. Com és ara .Laconit prou li pot anar bé, més l'acònit d'aqueixes bagues, que jo sàpiga que ho és. Qui em diu que aqueixos grans no siguin de farina o d'anís de comi? I les parts actives d'una planta són tota la planta. Déu no ha pas criat res per a fer bulto. Ara no som al temps de la pedra filosofal i de les quintes essències” (57).

Això especifica el nou sistema curatiu, i una tendència a la millor teràpia de medicaments utilitzats, anul·lant per una banda els remeis secrets i per l'altra les restes alquímiques que encara prevalien.

Sense cap dubte tota aquesta exposició demostra la eficàcia dels farmacèutics, tant per la seva coneixença com per la seva elaboració. Em refereixo concretament a l'utilització dels medicaments químics amb la consegüent aplicació científica del reconeixement dels medicaments.

Seguint aquest criteri Genís i Aguilar ens exposa que: “un cop batxiller, li va semblar que la carrera més consonant amb sos instints i gustos seria la d'apotecari, prometent-se amb ella una vida de recórrer lo pais buscant herbes i pedres de trafiquejar a casa amb diversos i multiplicades coses, que el deixarien espaiar en aquella benaventurada distracció que tan natural li era” (58).

Hom reconeix que Martí Genís i Aguilar donà en aquesta novel·la una definició molt d'acort al tems actual de la SALUT que podríem resumir com l'estat de joia i benestar de les persones; ell

especifica que "s'olviden de la salut corporal, i aquesta se n'ha de ressentir per força havent-hi l'estreta unió que lliga els fenòmens fisiològics amb els psicològics" (59). "De vegades aqueixa combustió moral los posa malalts i febreros, i mentres la gent dona la culpa al seu gènit frissant, i la ciència, que pronuncia amb èmfasi i amb tot son tocat.....histerisme, no els allarga una mà salvadora....." (60).

Es curiós reslatar en aquestes línies l'importància que li donaven a L'herbari en l'assignatura de Botànica a la nostra carrera de Farmàcia, així doncs breument exposaré les seves paraules: "Hola - va cridar lo futurapotecari, que en aquell acte feia servir a totes dues mans de premsa sobre un rastrell de papers d'estrassa tots plens de plantes- Ja veuràs: apreta aquí, que hi farem més força per a lligar-les amb aqueixes fustes; que men vaig a desar aquestes espècies, que m'han quedat molt ben assecades. Ah! et tinc d'ensenyar un orchis que he rebut d'allà dalt que mai cap salep exòtic ha presentat un bulbo més desenvolupat. Comença d'atrofiar-se, però....." (61). "Alguns magnífics exemplars de varis tuberculs que volia portar a la Universitat" "sense aquest caràcter no es reconeixeria l'espècie" (62).

Sembla que Genís i Aguilar reflecteixi en aquesta obra assignatures que va aprendre a la Facultat de Farmàcia, segons el pla d'estudis que ell mateix seguí, és a dir, el plan Orovio de l'any 1866, en el que s'estudiava en el segon any de carrera la Botànica aplicada a la farmàcia ja totalment separada de la materia farmacèutica vegetal, avui farmacognòsia i farmacodinàmia. Tot aixó ho resumeix en aquesta frase ingeniosa: "Tu petit Decandolle, continuaràs amb les lliçons de botànica" (63).

Si fins ara interessant és el contingut, més ho és quan ens vincula directament a la Facultat de Farmàcia, amb tota lloança dient: "I quan encara en Quimet, de des de les finestres de la facultat de Farmàcia, s'embadalía en la contemplació, d'un jardí que pels deixebles aplicats només arribava a tenir lo valor d'un amor platònic, en Carles ja es despedia d'aquella exposició de les misèries humanes i del tuf metífic de les tristes sales d l'hospital" (64).

Una de les dades interessants en la seva novel·la es la notificació de personatges importants com el Dr. Guillem Sauri, molt enomenat a Barcelona en aquella època, del que ens fa una descripció filosòfica-científica molt adient (65).

Proseguint l'estudi hom troba que la realció dels remeis utilitzats, es feia ben patent a nivell de les Ordres religioses, com és aquest cas els monjos de Ripoll. Es tracta ací d'un encens molt aromàtic, que només en gastaven els monjos de Ripoll, que fent respirar el fum als que patien del pit es guarien. De totes formes es tractava d'una resina balsàmica que fou examinada pels metges i l'apotecari de la vila, home aficionat als estudis naturals i fort al mateix temps d'anàlisi química.

Així doncs exposem a continuació la descripció dels assitjos que realitzaren per comprovar la seva eficàcia o millor dit les seves virtuts. (66).

La descripció exhaustiva de diferents temes relacionats directament o indirecta amb la farmàcia, afirma una vegada més l'importància d'aquesta obra per als farmacèutics. Què podrien dir del mesmerisme? o de la ciència misteriosa de Mesmer?. Solament llegir aquestes línies un pot comprendre que no hi ha cap explicació tan clara com el que s'exposa en aquest escrit, i en veig obligada a dir textualment les seves paraules: "La ciència misteriosa de Mesmer, de la que mai ell havia fet cas, podrà tenir de cert més que no sembla. Li vingué a la memòria aquella sinfonia de Gotschalk....." (67)

La monografia denominada "L'Hospital de Vic" (68) publicada al Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya, sembla per opinions diverses que dona a conèixer amb tot detall l'àmbit d'aquella institució en totes les seves àrees.

L'últim adèu a Martí Genís i Aguilar li donaren Francesc Macià en representació de la Generalitat de Catalunya, Ventura Gassol conseller de cultura i membres de diferents entitats reconegudes, el seu fill Josep Genís i Arumí, vídua i nombrosos farmacèutics.

S'ha de tenir en compte que precisament aquest any es commemora el 50 aniversari de la seva mort, de lo que fem palesa en aquest discurs.

Un altre figura representativa en l'època estudiada fou Marià Vayreda que en la seva obra literària catalana "Records de la darrera carlinada", ens aporta una sèrie de dades en front del seu germà Estanislau Vayreda i Vila, farmacèutic y botànic, com un prototipus de la Renaixença catalana.

Presisament l'any propassat 1981, es commemorà el vuitanté aniversari de la seva mort, amb actes realitzats a la nostra Facultat de Farmàcia de Barcelona i Girona capital.

El modernisme neix en gran part a l'entorn del nucli intel·lectual de l'Avenç, es a dir, entre 1881 i 1915, i és la producció literària a destacar la de Santiago Rusiñol (1861-1931) i Prudenci Bertrana (1867-1941).

La novel·la i el teatre, en canvi, continuaren més lligats als models vuitcentistes, així, malgrat la crisi de la novel·la naturalista, Prudenci Bertrana i Joan Puig i Ferrer insistiren en l'ús d'algunes de les seves tècniques. Un ús que, des d'òptiques més o menys modernistes intentaren de combinar amb el de les més típiques de la novel·la la psicològica.

De Prudenci Bertrana concretament s'ha esbrinat tota la seva obra literària, destacant a més a més la relació literària i personal amb Santiago Rusiñol i Didac Ruiz.

S'han trobat coneixements sobre malalties (69), medicaments (70), tractaments (71), professió farmacèutica (72), propaganda farmacèutica (73) professió mèdica (74), Higiene (75), Botànica (76), Cosmètica (77), instruments i material de guariment (78), microbiologia (79) i productes químics (80).

Quant en la professió farmacèutica Prudenci Bertrana parla constanment de l'apotecari i practicant d'apotecari, encara que les cites siguin de principis del segle XX. Aixó vol dir

que continuà prevalent la nomenclatura gremial tal com especifica dient: "Pintava allò que volia el flequer, el sabater, el sastre i l'apotecari" (81).

Vinculat íntimament a la professió farmacèutica hom troba dades quant a l'acte de dispensació per part del farmacèutic en la seva oficina de farmàcia i al mateix temps en relació a la dispensació amb recepta mèdica i preparació de fórmules que sembla es bastant representativa per l'estament farmacèutic: "Aquest poeta tenia un parlar reposat i de suficiència, patia d'ofec, era apotecari i no despatxava ell personalment cap recepta que la vàlua dels ingredients no valgués dues pessetes" (82) "No tothom l'avorria a ell: el poeta li consultava coses de retòrica en les poques ocasions que la farmàcia el deixava llibert....." (83), (84), (85), (86), (87).

Es important resenyar la relació metge-farmacèutic tan poc usual a la nostra història, però que sembla que era una simple connexió de benefici ambdues parts.

Com a dada curiosa, hom troba en l'obra de Bertrana "L'Impenitent", la descripció exhasutiva d'una farmàcia situada al carrer de Sant Pau de Barcelona, Si algú preguntés a quin indret del carrer de Sant Pau s'escau la farmàcia on venien el xarop omnipotent, Bertrana li contestaria: "La Farmàcia feia cantonada, tenia dues portes: l'una s'obria a l'extrem... A primer cop d'ull l'establiment en conjunt diria'a una farmàcia de logarret regentada per una apotecari brut, però l'abundor de gènere....." (88).

Quant a la informació i publicitat de medicaments i especialitats farmacèutiques hom troba les següents referències: "Tambè els farmacèutics d'aquell s'havien sentir humanitaris. Els anuncis dels específics....." (89), (90), (91).

Un dels mitjans de la informació, con són les mostres gratuïtes autoritzades, és un aspecte que ha preocupat enormement tan els organismes sanitaris com els professionals farmacèutics. Una

mostra d'això hom troba en la cita qu'exposem a continuació: "El susdit específic era un flascó de propaganda desl que acostumen a remetre els inventors als metges" (92)

Hom observa que preferenment es declina més cap a la professió mèdica que la farmacèutica, així ho exposa en tota la seva obra literària referint-se en primer lloc a la gran quantitat de professionals de la medicina que hi havien a Barcelona, encara que no gaudien de molta fama entre la gent del poble, en part produït per la carestia dels metges competents, el que feia que no tothom podia accedir a les seves consultes. De totes formes en una de les seves obres "Crisalides", es parla de la incapacitat dels metges espanyols per guarir malalties que en altres països tenien remei.

També es interessant resaltar la informació que ens dóna Bertrana quant els estudis de Medicina de l'època del títol de metge, desl estudis de perfeccionament al estranger, del Col·legi de metges i Ateneu barceloní com a lloc de reunió intel·lectual, dels laboratoris d'investigació a Catalunya, i en general de les pràctiques mèdiques.

Com entitat apart, podem considerar aquelles cites, en les que l'autor ens fa referència del personal sanitari de l'època, en les seves diferents modalitats, així poer exemple, ens parla d'auxiliars clínics, sanitaris, llevadores, infermeres, interns, delegats de sanitat, inspector de Sanitat, així com de metges forenses, metges rurals, de beneficiència, anatomistes, fisiòlegs, metges suplents i els ja citats anteriorment metges internistes.

Com a últim dedicarem unes línies a les cites que ens fan menció dels Hospitals i clíniques, molt especialment a les que són dedicades al Manicomi de Salt, del qual en l'obra "Jo!" donà una completa descripció.

Didac Ruiz, Daniel Perez en la novel·la accedí per oposició a la direcció i administració d'aquest centre precisament i quant a les esmentades oposicions ens informa ampliament Bertrana (93).

A continuació, en la mateixa obra, en dóna una detallada

relació de les condicions en que es trobava l'edifici i de la seva organització interna: "El manicomi dit Mas Prunell està enclavat el mig de la plana de...." (94).

En l'actualitat aquest manicomi segueix en las mateixes condicions que s'acaben de descriure, el seu estat és doncs ruïnós i en cal una revisió i reconstrucció, tal com indica Salvador Vives Casajuana en el seu llibre "L'organització de l'assistència pública dels psicòpates a Catalunya", en el capítol que dedica a aquest centre psiquiàtric

De totes formes, no es aquest l'únic centre hospitalari al que fa referència Bertrana en la seva obra literària, sinó que nombre d'altres centres així com clíniques particulars, clíniques hemoepàtiques, serveis hospitalaris, dispensaris municipals i serveis de la Creu Roja.

Es important resaltar ací, la visió que plasma Bertrana en una de les seves obres, la manca de centres hospitalaris per la gent pobra, i molt especialment quan aquets necessiten atenció especialitzada.

Finalment només resta advertir que tots aquets aspectes sanitaris, son referits únicament i exclusiva a la ciutat de Barcelona.

Es ben cert que a més a més del qu'hem indicat fins ara relata exhaustivament aspectes relacionats amb l'ecologia i sanitat ambiental, contaminants biòtics i abiòtics dels aliments, malalties quarantenables i especialment tot el que fa referència a la epidemiologia i profilaxis de la grip.

Aixó ho exposa clarament, donant-nos una descripció millorable de la gran pandèmia de grip esdevinguda a Barcelona a l'any 1918.

No es cap secret que gràcies a l'higienista i literat Rafael Rodríguez Méndez, avui es pugui conèixer amb tota la seva extensió de la paraula, la gran pandèmia de grip esdevinguda a

Barcelona l'any 1889, fet molt notable en l'àrea mèdica. El mateix succeeix en la gran pandèmia de grip uns anys més tard, que només troben dades feaents totalment ignorades fins ara, gràcies al literat català Prudenci Bertrana. (95).

S'ha esbrinat al mateix temps l'obra literària d'en Didac Ruiz titulada "Vacunar es asesinar, dejarse vacunar suicidarse", de la que s'extreuen dades sobre la vacuna i al mateix temps sobre la confecció de la Triaca.

En la secció primera d'aquesta obra fa menció de la vacunació i motiu de la varola. Ens aporta una resenya històrica des del segle XVIII i a més a més ens ofereix unes dades estadístiques de l'any 1919, exposant que el país menys vacunat seria precisament el que tindria menys casos de varola.

D'aquesta manera i de forma sorprenent demostra la inutilitat de la vacuna que es va repetint al llarg de tota l'obra.

Concretament exposa: " La vacunación es un dogma ya derruido todavia tiene sus adherentes. La vacunación es una barbara práctica, inspirada en un rural y detestable sofisma. La vacunación es un envenenamiento y degradación de la especie humana, que vivió y padeció bajo este dogma".

Quant a la varolització, concepte totalment diferent al de la vacunació, ens mencionà a Jenner com "funesto médico de pueblo" i denomina "animal testigo" a Sarah Nelmes. En una paraula, demostra ésser "antijennerià".

També fa palesa de la "Maniobra de la Triaca" que es realitzava en el Archigimnasi de Bolònia, dient: "El tema de la vacuna no tiene que abandonarse todavia. El pasará pronto a la historia, con la maniobra de la Triaca" (96).

Com deiem abans, en Prudenci Bertrana a través de la seva obra "Jo!" podem conèixer la relació personal i literària d'ell amb Didac Ruiz.

Precisament aquesta obra d'en Bertrana, ens porta dades del centre psiquiàtric de Salt del que Didac Ruiz va ésser director i administrador des de 1909 a 1912.

Fou a Salt (Girona) on tots dos escriptors es coneixeren i mantingueren una amistat intensa en un període relativament curt, ja que aquesta relació fou truncada sobtadament tal com ens ho diu la seva filla Aurora Bertrana, en le pròleg de les "obres completes de P. Bertrana" quan exposa: "Diego Ruiz, impulsat pel seu esperit destructor, burlaner i entremeliat, concebé la idea d'escriure una mena de panflet destinat a ensorrar el prestigi patriòtic d'Alvarez de Castro. La memoria d'aquest heroic general, defensor de Girona, era venerada pels gironins, sobretot pels més patriotes. A Diego Ruiz, Déu sap per qué, li calia demostrar que aquest heroi i màrtir era simplement un anormal. I, també Déu sap per qué, desitjava la col·laboració intel·lectual d'un home pacífic i apolític com Prudenci Bertrana. Aquest redactaria els fets d'una manera més o menys tendenciosa, i ell, Diego Ruiz, com a psiquiatra, demostraria científicament el caracter psicopatologic del general. Fou prou hábil per a convèncer a Prudenci Bertrana, home crèdul i fàcilment estusiasmads.

El projecte es dugé a cap. L'obrete es titulava. La locura de Alvarez de Castro. En aparèixer, causà la indignació d'alguns farvents admiradors del general, els cual no perdonaran mai a Prudenci Bertrana d'haber col·laborat amb Diego Ruiz en una obra tant irreverent com inoportuna.

En esperança Prudenci Bertrana s'havia deixat entabanar pel seu gran amic, el cínic filòsof de brillant oratòria. Aquesta amistat perillosa, Bertrana no va demostrar mai lamentar-la fins que aparegué la novel·la Jo!.

Jo! és el retrat pastat del cèlebre pseudo-psiquiatra. I no resulta gaire temerari d'afirmar que, almenys en part, aquesta obra és una venjança marca Bertrana, o potser simplement la temptació d'un tema engrescador, tractat el cual, l'autor degué passar molt bones estones. Com ja he esmentat més amunt, Bertrana era un home d'una sensibilitat exagerada, fàcilment irritable, rerservat i amb dificultat d'expressió. Incapaç de dir-ne quatre de fresques i no pas per falta de ganes a qui li'n feia alguna. Capaç, però de guardar dintre seu mesos i anys algun sentiment rencunios fins a convertir-lo en contra o novel·les. Quan escrivi Jo! ja es devia haber desencantat temps ha del seu fascinator amic, ahora que comprenia un poc massa tard, la seva pròpia

manca de perspicàcia i la seva candorosa imprudència.

La locura de Alvarez de Castro no servia cap dels seus interessos, ni el literari - llavors tot just començava a escriure- ni l'economic. I en canvi li procurava una sèrie d'enemics, gràcies a la rancúnia dels quals, ell i la seva innocent família haurien d'abandonar Girona. Bertrana no es consolaria mai més d'aquest dramàtic esdeveniment. Influiria poderosament no sols en la seva vida privada, sino en el caire que anava a prendre la seva literatura" (97).

En l'obra de Didac Ruiz, mencionada abans "Vacunar es asesinar, dejarse vacunar, suicidarse" publicada a l'any 1935 també cita la relació entre ambdós que hom exposa a continuació: "Yo ausente, de nuevo en el extranjero, a un novelista venal le animaron con unos billetes del Banco de España para que escribiera un libro en catalán, para mayor claridad por cierto, contra el director de Salt. Temprana ha sido alumno. El se ha beneficiado, de mi experiencia, de mi mesa allá él. Sabe que miente. Su libro contra mí le ha ayudado a pasar alguna situación difícil: siempre de los que conmigo renegaba al antes. Bajo la dirección mía de entonces".

Queda perfectament reflectit en aquestes línies la rèplica literària que s'establí entre ells així com la relació personal i literària existent.

Al mateix temps establím la relació personal també de caire totalment diferent amb Santiago Rusiñol, mitjançant una carta obtinguda de la Biblioteca Popular Santiago Rusiñol de Sitges, Manuscrita amb data 14 setembre 1918. Comença dient: "Admirable i bon amic: Soc estat sempre absent en vostres hores gloriòses; m'heu tingut sempre al vostra costat en les ocasions solemnes i populars de la vostra vida homenatjada i triomfal: ignoro si m'heu trovat a faltar però suposo (i suposant-ho en tinc quasi la certesa) que no ho heu pas atribuït a la manca de devoció ni menys a la mesquinesa del meu esperit. Em coneixem com home esquerp i com a manobre literari, esclau del sou i del burguès, de la paternitat, del honor de l'exhibicionisme i per tant absolutem. Val a dir-ho jo es prefereixo en l'intimitat, sota un trespal de cadenes de paper mano a mano amb una ampolla de vi negre, diguen coses...."

la llum de la llum, allà a les dos de la matinada, en les plàcides acaballes d'una festa de carrer gironina. Recordeu la darrera vegada que ens hem vist. Us sentí més amic meu perquè ningú m'ofusca amb elocucions d'ocasió als nostres ulls, ni els sorolls onsiners destorben el meu apreci ni la meua reverència muda i....de salvatge, però no fa pas gaires dies jo vaig visitar el vostre Cau Ferrat amb motiu dels Jocs Florals de Sitges. Estava entre intel·lectuals i vaig quedar-me la meua emoció i aduc disciplent vaig deixar entendre que ja el coneixia per passar per un mal home. Després soc sabut això de las bodes de plata... sempre quecom del vostre esperit. I bé crec que al adherirme a l'homenatge que s'os dedica amb motiu del quart segle de la seva fundació es adherirme a un quart de segle de la vostra existència a tota la vostra obra, a tota la formidable labor de la vostra joventut que per sort de tots no tindrà fi. D'aquesta manera i d'una vegada per totes, per sempre jo, el més sumil....i mendrós dels vostres amics compleixo el ritus d'amistat. m'ajupu davant dels formalismes, savent però que no confondreu la meua lletra, amb un banal escrit de compromís, amb una excusa de mal pagado, ni amb el subterfugi d'un adulator infecta.

Tingeu la seguretat de que era com en totes les ocasions, com en totes las mes grans diades d'èxits i malhaurances el meu pensament es amb vós: i us acompanyarà amb el pervindre fidelment, incondicionalment per que aixís ho ha decretat des de fa anys una irrestitible atracció d'animes i una coincidència sentimental. Una abraçada....ferta, interminable. Firmada. Prudenci Bertrana" (98).

Rusiñol, autor dramàtic, narrador i assagista publicà els seus primers llibres de narracions: "Anant pel Món" (1886) i "Oracions" (1897), de llenguatge i to ben modernistes. El seu primer teatre adoptà una actitud d'intransigència envers la societat constituïda, i presenta una clara influència del simbolisme: "L'alegria que passa" (1891). "El Jardí Abandonat" (1900), "Cigales i Formigues" (1901).

Ben aviat mostrà un interès creixent pels conflictes col·lectius, la qual cosa es reflecteix en "Llibertat" (1901) on criticà l'estretor de mires de dretes i esquerres, i "L'Hèroe" (1903), on desmitificà la guerra colonial del 98 i els que hi intervingueren.

En teatre obtinguè grans èxits amb el quadre "El Pati Blau"

(1903) i els drames "El Mistic" inspirat en la figura de Jacint Verdaguer, i "La Mare" (1907).

El prestigi de Rusiñol resisteix l'ensorrament del modernisme. Replicà al "Glosari" de Xènius amb un altre "Glossari", publicat a l'Esquella de la Torratxa amb el pseudònim de Xarau.

En l'obra de Rusiñol, hom troba un cert antagonisme entre les dues professions, malgrat el paral·lelisme que guarden entre si. De la mateixa manera que ens presenta el metge com una persona interessada, avariciosa, de cara llarga i deixa llur prestigi professional en entredit, destaca el farmacèutic com la persona optimista, generosa, que coneix el seu treball, el fa bé i està al corrent dels progressos que es fan dins de la seva disciplina. Nosaltres com a farmacèutics ens sentim honrats i afalagats per aquest criteri, car no és corrent dins de la literatura el trobar escriptors que enalteixen la nostra corporació. Potser degut a que la nostra professió al llarg de la història, ha estat sotmesa als interessos de la classe mèdica.

Com s'ha vist durant molts anys, farmàcia y medicina constituïen una unitat. El metge receptava i confeccionava els medicaments, després, s'introduïxen noves drogues de manipulació més complexa. Els metges es reserven l'aspecte tècnic de la medicina i la prescripció, i la resta d'activitats queda en mans dels especiers i boticaris, amb categoria merament comercial, ja que també despatxaven altres productes, vins, cera i paper. Estaven agrupats en gremis i confeccionaven medicaments de forma artesanal, i de la mateixa manera manipularen i conservaren les drogues.

Posteriorment el farmacèutic aconsegueix una labor sanitària i comercial alhora, mentre que la medicina s'ensenya en la Universitat i el farmacèutic aprèn al costat d'un boticari establert.

Entre les dades obtingudes de l'obra "Las condiciones que

ha de tenir el boticario per ser docto en su arte" del metge Antonio de Aguilar en el segle XVI, i les que guarden íntima connexió amb l'obra de Rusiñol, es veu un cert paral·lelisme ben remarcat. Hom transcriu en la parla de l'època per raons evidents d'estètica lingüística:

"Que el tal boticario sea rico, o al menos que tenga bienes suficientes (y siendo posible en ninguna manera pobre), por razón que teniendo el boticario suficientemente para proveerse y asi gastar buena y escogida medicina y tener en bastante cantidad, según le fuere necesario. Y ultra de esto podrá ser caritativo y hacer bien a los pobres, lo cual asi lo pide su arte y ellos que lo prometen en juramento al tiempo que se examinan y reciben carta y licencia de examen para heber de poder usar y ejercer su arte publicamente en todas y cualesquiera parte que ellos quisieren.

Que conviene y es necesario que el tal boticario no sea vicioso ni dado a juegos, no glotón ni crapuloso, pues todas son cosas que no pequeños daños podrian traer para ellos y su conciencia por causa de los descuidos y defectos que por razón de dichas cosas se podrian ofrdcer en su arte y suceder, antes conviene que sea modesto y en todas sus cosas templado" (99).

Robles Cornejo va afegir:

"Se reduce a que el boticario respete a los médicos y no pregone los descuidos que pueda cometer en su receta, llamandoles a solas para advertirles francamente de sus errores y oír sus explicaciones.

A que no se intruse en el ejercicio de la medicina por más docto que se juzgue" (100).

Cal advertir que els autors citats eren metges i escrigueren com millor convenia a la seva professió i art.

En el positivisme (1848-1914) amb la farmàcia i medicina experimental, arriba la indústria farmacèutica; és aquest període on es situa l'extensió de l'obra literària de Santiago Rusiñol, i veurem que estava al corrent de les noves descobertes, sempre sense profunditzar i tenint present que es tracta d'un profà en la matèria. És un període de veritables progressos, en el camp de la Far-

màcia, amb brillants resultats deguts als treballs dels mateixos farmacèutics.

Si a tot això afegim que entre les amistats de Santiago Rusiñol figuren alguns farmacèutics, sobretot el de Sóller, en Torrents podem comprendre perfectament l'admiració que sentia i els coneixements que tenia sobre la professió l'escriptor.

La seva filla Maria, parla d'aquesta relació en el seu llibre, en un capítol deliciós, de la seva estada a l'illa de Mallorca:

“En passar per la plaça, feiem parada a la farmàcia. El seu amo, l'apotecari es deia Torrents. Era el lloc de reunió i d'esbarjo literari de tots els artistes i escriptors de Sóller i de fora de Sóller. En Torrents era amic i protector de tot aquell estol d'artistes que s'escampaven com formigues alades per tots els racons de l'illa. Feia col·lecció de ceràmica i entre els apunts i quadres que li havien dedicat els amics i els plats, pots i aigües que col·leccionava, com que l'espai era reduït, hi havia en aquella rebotiga tal atapeïment que no quedava lloc per a les ampolletes, específics i remeis de la farmàcia. I com que això, per l'intel·lectual farmacèutic era el de menys, ho tenia arraconat a un replà de l'escala” (101).

Aquest és doncs, a manera d'homenatge, el reconeixement de Santiago Rusiñol a la labor del farmacèutic de poble, anònim, el que dia rera dia, exerceix una labor sanitària important i no sempre reconeguda i recompensada del sacrifici i abnegació que exigeix. Nosaltres com a professionals, ens hem de sentir gratificats de que un autor de la categoria de Rusiñol hagi volgut trobar en la figura del farmacèutic rural la humanitat i bons sentiments de la persona descrita, enaltint a la vegada la seva capacitat i vàlua professional. Cal tenir en compte de que l'estil habitual de l'escriptor fou la crítica i la sàtira, per això valorem de manera especial el fet poc corrent de que quan elogi una professió aquesta sigui la nostra.

Per cloure aquest aparta, volem remarcar les cordials relacions que regnaven entre el metge i el farmacèutic en la novel·la

“El Català de la Manxa”. No tot són actituds oposades ni incompatibilitat de criteris. Fora de las situacions extremes, les dues corporacions viuen en perfecta harmonia, les seves relacions són afables, i sovint se les troba cooperant i intercanviant opinions sobre la tasca sanitària que cal portar a terme en el poble en que exerceixen ambdós. Rusiñol destaca aquesta situació de col·laboració entre els dos professionals, quan es presenta qualsevol eventualitat, deixant de banda les desavenències en benefici dels malalts: “.....Allí el metge i l'apotecari preparant àrnica i desfilles a punt de fer les primeres cures que podrien ésser les darreres.....” (102).

Son moltes les dades referents a malalties i teràpies ja que s'ha de tenir en compte que les malalties foren testimonis permanents en la vida de Rusiñol. També a l'aspecte general de las medicacions, en funció de L'època d'una gran expansió industrial i comercial en la història del medicament s'especifica ben bé.

Sense cap dubte la farmàcia esdevé mescla de ciència sanitària i d'empresa comercial, pel que Rusiñol adoptà al llarg de tota la seva obra una posició entre reaccionaria i desconfiada, ratllant la frontera del nihilisme.

També al igual que els altres literats esmentats abans, exposa en l'extensa producció literària, abundància informativa sobre medicina popular, i ens dóna una visió de la gran popularitat que gaudiren pràctiques en la seva època.

Hem de fer palesa de que el nostre artista no es mostra partidari d'aquestes teories i les presenta sempre associades a persones de grans poders de sugestió i als seus adeptes com a persones de baix nivell intel·lectual.

Altres temes importants són els hospitals, on ofereix una descripció comparativa dels hospitals parisiencs i el nou hospital de Sitges. Es per alabra el fet de que un artista del prestigi de Rusiñol, manifesti tantes inquietuts pels temes sanitaris, fins el punt de fer objecte d'un article d'edificació d'un nou hospital. Tanmateix hom troba passatges d'una ironia sorprenent quan diu que la

higiene és l'art d'allargar la vida fent-la insuportable. Prosegueix donant-nos informació de las aigües medicinals i balnearis i s'exten en el camp de la farmacodependències sobretot en quant a la morfina.

Potser el més interessant és que hom observa al llarg de la seva obra, que a l'època de Rusiñol no existia cap tipus de regulació legal, la qual cosa fou causa de nombrosos toxicomanies.

Volem evidenciar aquí el procés toxicològic de Santiago Rusiñol no és de caire viciós no s'afegionà a la "droga" per experimentar noves sensacions plaents, ni per argumentar el seu rendiment intel·lectual, com es el cas de Baudelaire i tants d'altres escriptors del temps. Fou el resultat de tractaments perillongsats pels processos dolorosos de les seves malalties. I aixó esdevé més tràgic si pensem que Rusiñol no cregué mai en els estupefaents com a mitjà per evadir la realitat o de solucionar problemes.

Efectivament Rusiñol es somet a un tractament de desmorfinització que ens explica amb tot detall, incloent-ne el relat sobre l'estat denigrant i de postració a que arriba un escriptor addicte a la morfina, en la seva narració "El morfiniac".

Altres aspectes que sobresurten són l'alcoholisme nutrició i alimentació, propaganda farmacèutica i temes relacionats amb la farmàcia com eren botànica, microbiologia i mineralogia.

L'aportació de Santiago Rusiñol no sols es limita al camp literari sinó que s'amplia en el context museològic del Museu Cau Ferrat de Sitges.

Alexandre Cirici en el llibre "Ceràmica Catalana" diu que: "L'interés per la ceràmica antiga provocà un primer col·leccionisme, activitat en la qual es destacaria Santiago Rusiñol". Hi ha actualment dinou pots d'apotecari o albarel·los, de Catalunya, Talavera i Aragó. Hi

han pots policroms d'influència del Renaixement, es conserven en el Cau Ferrat dos magnífics exemplars, dos més de Banyoles, una sèrie de pots de faixes i cintes decorats en blau i sèrie del julibert. De Talavera hi han dos pindolers i finalment d'Aragó. A més a més de la ceràmica esmentada, Rusiñol amb la seva fina sensibilitat per a tota manifestació artística enriqueix el Museu de Sitges amb unes mostres del objecte més representatiu de la nostra professió, com son dos bells exemplars de morters.

També queda plasmat en la seva obra pictòrica, concretament els quadres "La morfinomana" i "L'última recepta" (103).

En el món artístic, s'ha de citar la tasca realitzada pel Sr. Frederic Marès, creant el Museu Marès de Barcelona. Evidentment resaltem aquest, ja que s'ha estudiat l'arsenal farmacèutic de l'esmentat museu, no realitzat fins enguany. (104), (105).

Citem a Salvador Espriu, potser com el poeta més representatiu; construí una obra poètica, narrativa i teatral que, amb un estil conceptuós i carregat de símbols, combina la deformació caricaturesca de la realitat amb l'anàlisi dels problemes metafísics de l'home els de la llibertat. Així doncs en la seva obra "Ariadna al laberint grotesc", de l'any 1935, ens dóna una visió de l'apotecari com un home cult i intel·ligent i completament considerat en la societat i en especial pel metge. Així ho plasma en la seva obra tot dient que "un cop a fora, es franquejava el metge a l'apotecari" (106). Encara amplia més els coneixements sanitaris en l'obra "El Doctor Rip".

En 1939, es va paralitzà en molts aspectes el desenvolupament normal de la cultura i més en concret de la literatura. I així ofereix aquesta, una sèrie de desigualtats que, només amb el temps, han pogut ésser rectificades.

Destaquem finalment com a prototipus de literat català contemporani, a Manuel de Pedrolo, per ésser sense cap dubte, autor d'una obra vastíssima; ha fet una mena de síntesi de les formes i els problemes històrics-metafísics de l'home modern.

Així doncs, s'exposa a continuació el comentari d'uns petits paràgrafs que són francament al·lusius al tema que ens ocupa.

En l'obra titulada "Totes les bèsties de carrega" Pedroló dona a conèixer diversos preparats farmacèutics entre els quals indica el Risnatan, i tot un text llarg que especifica la composició de cada comprimit, a base de tanat de fineldrina, tanat de predenpiridamina i tanat de piralamina.

Quant a les indicacions diu que: "es tracta d'un preparat farmacèutic que sobrepassa terapèuticament les especialitats semblants que fins arà hi havia al mercat" (107).

Com aquest indica altres preparats farmacèutics, la seva composició, indicacions, posologia i presentació. (108).

Un altre preparat farmacèutic amb el nom d'Urbare, el descriu com Lacetat de 8-metil-prednisolona. Glucocorticoide d'acció persistent per a infiltració d'instil·lació local i infecció intramuscular. Per osteoartritis, osteatrosi, pericarditis, estiloiditis. Bursitis crònica, aguda, ganglions, tendoraginitis, periartrosis, pleuritis, peritonitis, aspersió de les cavitats orgàniques, contractura de Dupuytren, queratitis filiforme, etc (109).

No podem deixar de senyalar la important i exhasutiva informació que ens dona en la seva obra "L'ordenació dels maons", quan diu "mentre preparava la recepta magistral que tenia davant, sol al petit laboratori-magatzem del costat del despax, darrera la botiga on en Daniel discutia amb una dona les propietats de les diferents pastilles de bromur de cetiltrimetilamoní que hi havia a la venda" (110).

Segueix indicant tota l'acció de dispensació a nivell d'oficina de farmàcia, així com la preparació de fòrmules magistrals, tot dient que: "disposà de un paper sobre la taula, hi abocà el contingut del morter i el va plegar amb tot de moviments maquinals que el convertiren en un gran rectangle perfecte. Aleshores netejà el morter....."(111).

I continua indicant-nos el que es dispensava, les existències i les fòrmules que es preparaven amb tot detall. (112).

Voldria dir per acabar que s'ha intentat donar una visió global del procés històric farmacèutic per a conèixer la farmàcia, i això s'ha fet sota el prisma que eren els literats del Principat de Catalunya. HE DIT.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

- (1) CONFERENCIA pronunciada per la Dra. Anna M^o Carmona i Cornet, en el aula Magna de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, el 2 de Febrer de 1982; titulada: "Farmàcia i literatura Catalana".
- (2) "FORUM IUDICUM", traduït cap el segle XII, "Homilies d'organyà" finals del segle XII o començament del segle XIII. "usatici" segle XIII. "Diccionari de la literatura catalana" sota la direcció de Joaquim Molas (de 1965 a 1971) i Josep Massot i Muntaner de (1977 a 1979). Edicions 62, Barcelona, Pag. 353.
- (3) "OBRAS DE BERNAT METGE". Edición crítica, traducción notas y prólogo por Martín Riquer. C.C.B. Biblioteca y autores barceloneses, Barcelona 1959. Pag. 189.
- (4) PETRARCA. "De remediis Francisci Pedtrarchae poeta oratorisque clarissimi De remediis utri iutriusque Fortunae libri II, Lyon, G. Pesnot, 1584.
- (5) OPUS cit. n° 3. Pág. 12. Barcelona 1959
- (6) GIRONA LLAGOSTERA, Daniel : "Itinerari de l'infant En Joan". Actas y Memorias del III Congreso de Historia de la Corona de Aragón, II, Valencia 1923. pág. 36, 39.
- (7) LOPEZ DE MENESES, Amanda: "Documentos culturales de Pedro el Ceremonioso". Estudios de Edad Media en la Corona de Aragón, V, 1952.
- (8) POEMA en 125 octosilabos apariats que porta el títol: "La medessina feta per Bernat Metge apropiada ha tot mal", éssent el nucli fonamental la recepta d'una medicina per el guariment del seu amic.
- (9) OLIVAR, M.: "Un nou manuscrit" pág. 372. Barcelona 1920-22.
- (10) VOLTES BOU, Pedro: "La ciencia médica en la obra de Bernat Metge". Medicina clínica XXVII. Barcelona Págs. 211-213.
- (11) OPUS cit. n° 3, pág. 18. Barcelona 1959.
- (12) OPUS cit. n° 3, Pág. 20. Barcelona 1959.
- (13) VICENS i VIVES, J.: "Els Trastàmars". Barcelona 1956. Colecció Biografies Catalanes. Págs. 10-11.
- (14) GOMEZ-CAAMAÑO. J.L.: "Páginas de Historia de la Farmacia". Barcelona 1982. Pág. 189-190.
- (15) OPUS cit. n° 3, Pág. 300. Barcelona 1959.
- (16) OPUS cit. n° 3. Pág. 306. Barcelona 1959.
- (17) OPUS cit. n° 3, Págs. 288-290. Barcelona 1959.
- (18) OPUS cit. n° 3, Pág. 292. Barcelona 1959.
- (19) OPUS cit. n° 3, Pág. 296. Barcelona 1959.
- (20) PARPAL i MARQUES: "Antecedents de la Escuela filosofica catalana del siglo XIX". Barcelona 1914, Págs. 42-52-54-66.
- (21) EL FARMACEUTIC. Ignasi Savall i Gener fou un dels membres fundadors d'aquesta societat Filosòfica. per aixó consulteu CARMONA CORNET, A. M^o : "Ignacio Savall y Gener, médico-farmacéutico catalán, cofun-

- dador de la Real Academia de Medicina de Zaragoza (S. XVIII-XIX)". Comunicació presentada en el VI Congreso español de Historia de la Medicina. Barcelona 1979.
- (22) GARGANTA, Miguel de.: "Les plantes en l'Atlàntida de Verdaguer". Extret d'Estudis Romànics, XIII, (193-207). 1970.
- (23) CARNER Antoni.: "Verdaguer". Gent Nostra. Ed. de Nou Art thor. Barcelona 1978. 32 pàgs.
- (24) GARRUT, Josep M. : "Jacint Verdaguer. Príncep dels catalans". Ajuntament de Barcelona. Delegació de Cultura. Barcelona 1977. 78 pàgs.
- (25) TORRENTS, Ricart.: "Verdaguer: un poeta per a un poble". Editorial Blume. Barcelona 1980. 93 pàgs.
- (26) A L'ANY 1865 feis el segon curs de Farmàcia a la nostra Universitat (Expedient personal Arxiu Univ. Barcelona).
- Certificat cursa 3er. any de Farmàcia (27-X-1866), i realitza pràctiques a la Farmàcia de Salvador i Català. Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Idem (14-V-1869). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Sol·licitut de Genis i Aguilar matricula pràctica de Farmàcia (27-X-1866). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Certificats estudis segona ensenyança (25-IX-1863), Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Sol·licitut matricula Facultat Ciències (28-IX-1863). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Matricula assignatures Química general, zoologia i Mineralogia, botànica (28-IX-1863). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Matricula assignatures materia farmacèutica animal i mineral (20-IX-1864). Exp. personal Genis i Aguilar

- Arxiu Univ. Barcelona.
- Matricula assignatura materia farmacèutica vegetal. (17-X-1865). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Matricula assignatura Química inorgànica (16-IX-1866). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Matricula assignatura Farmàcia química organica. (16-IX-1867) Exp. personal Genis i Aguilar, Arxiu Univ. Barcelona.
 - Matricula assignatura Pràctica d'operacions farmacèutiques (14-IX-1868). Exp. personal Genis i Aguilar. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Expedient de la carrera literari del alumne Martí Genis i Aguilar. Exp. personal. Arxiu Univ. Barcelona.
 - Expedient pel grau de llicenciat a la Facultat de Farmàcia de Martí Genis i Aguilar (Maig 1869). Exp. Personal. Arxiu Univ. Barcelona.
- 27) "JULITA" Barcelona 1875. "Sota un Tarot" Barcelona 1876. "La Merce de Bellamata". Barcelona 1878. "De la batalla de Vich a la acció de Roda". Barcelona 1879. "Biografia del doctor José Girò y Torà" Vich, 1882. "La promesa del apotecari" 1882. "Reconds de los Guilleries" Barcelona 1897. "noveles". Barcelona 1902. "Passavents". Barcelona 1900. "La reyneta del Cadí". Barcelona 1902. "Noveles vigatanes" Barcelona 1904, "Narracions casoïanes". Barcelona 1907 "L'hospital de Vich". "El ferrocarril de Vich" 1876. "Lo criat mayor" Barcelona 1878. ROLDAN GUERRERO, Rafael. "Diccionario bio-bibliografico de farmacéuticos" T. II pgs. 410-411. Madrid.
- (28) "EL DR. MARTIN GENIS AGUILAR" El Rest. Farm. LXXXVII (23). 617-120 (1932).
- (29) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Revista de Farmacia" (15-VII-1905).

- (30) EN POMPEU GENER es destacá principalment en el context farmacèutic en l'obra la mort i el diable, prologada pel filòsof Littré, entre altres, Les principals obres son: " Els fills del Irán, estudis històrichs sobre la Persia primitiva" Barcelona 1887. "El siglo XIV" Barcelona 1879. "Estetica infantil". Barcelona. 1881. "La muerte y el diablo" Barcelona 1884-85. "Herejias" Barcelona 1887. "El caso clarín". Madrid 1890. "Literaturas malsanas" Madrid 1890. "Carta abierta al doctor don Joseph Torras y Bages". Barcelona 1892. "Inducciones". Barcelona 1894. "Amigos y maestros" Gerona 1897. "Agencia d'informes comerciales" Barcelona 1898. "El patró Pere March". Barcelona 1899. "Pensant, sentint y rihent" Barcelona 1900. "Els Cent concyles del Concyi de Cent" Barcelona 1900. "Senyor de paper" Barcelona 1904. "Ana Maria" Barcelona 1902. "Cosas de España. Herejias nacionales. El renacimiento de Cataluña" Barcelona 1903. "Doctor Stunper" Barcelona 1904. "L'Intelecte grech antich" Barcelona 1905. "Mister Schoffys" Barcelona 1905. "Historia de la literatura" Barcelona 1902. "Miguel Servet" Barcelona 1906. "Dones de cor" Barcelona 1907. "La dona mediterrànea" Barcelona 1910. "Monolegs extravagants" Barcelona 1910.
- ROLDAN GUERRERO, Rafael, : "Diccionario bibliografico" T. II pág. 406-407-408-409.
- Destaquem doncs els farnacèutics més vinculats en el mon literari i artistic al Principat de Catalunya.:
- PRAT i COLOM, Josep Melcior. PALAU i CAMPS, Josep Maria. JOAN DURAN, SUBIRANA i VILA, Josep. VIDAL i TOMAS, Bernat. A la resta dels països catalans citem a: FUSTER i FORTEZA, Gabriel. MORALES i SANMARTI, Bernat. SUREDA i BLANES, Josep i altres.
- (31) ALTABELLA, José.: "Pompeyo Gener". Mediacamenta, III (24). 205-207 (1950).
- (32) GENIS I AGUILAR, Martí.: "La promesa del Apote-

- cari" 1882. Tres cants en Silvas.
- (33) GENIS I AGUILAR, Martí.: "La Mercè de Bellamata", pág. 58. Barcelona. 1878.
- (34) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts y Contes", "Clavells blancs" pág. 255. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (35) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Noveles vigatanes" "dos albatz de mitja pompa". págs. 120-121-132-133. Barcelona Il.lustració catalana.
- (36) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts i contes" "angines blanques". Págs. 154-155. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (37) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts i contes". págs. 130-131. Barcelona Il.lustració catalana.
- (38) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts i contes" "Lo metge nou" págs. 221-222. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (39) GENIS I AGUILAR, Martí.: "recorts i contes" "Lo metge nou" Págs. 225. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (40) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts i contes" "Lo metge nou" Pág. 227. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (41) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts i contes" "L'espalmada" págs. 190-191. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (42) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Recorts i contes" "L'espalmada" Págs. 193-194-195, Barcelona. Il.lustració catalana.

- (43) GENIS I AGUILAR, Martí: "Noveles Vigatanes" "La llum blava" Pàg. 80-81. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (44) GENIS I AGUILAR, Martí: "Noveles Vigatanes" "La llum blava" Pàg. 88. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (45) GENIS I AGUILAR, Martí: "La reineta del Cadí" pág. 73. Ediciones poliglota. Barcelona. 1930.
- (46) GENIS I AGUILAR, Martí: "La reineta del Cadí" Pàg. 95. Ediciones poliglota. Barcelona 1930.
- (47) GENIS I AGUILAR, Martí: "La reineta del Cadí" pág. 98. Ediciones poliglota. Barcelona 1930.
- (48) GENIS I AGUILAR, Martí: "La reineta del Cadí" pág. 98-99. Ediciones poliglota. Barcelona 1930.
- (49) GENIS I AGUILAR, Martí: "La reineta del Cadí" pág. 140-141. Ediciones poliglota. Barcelona 1930.
- (50) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Angines blanques" Pàg. 155. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (51) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Angines blanques" Pàg. 156. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (52) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Angines blanques" Pàg. 157. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (53) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Angines blanques" Pàg. 158. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (54) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Lo Jesuset de ca'l doctor" Pàg. 74-75. Barcelona. Il.lus-

- tració catalana.
- (55) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Lo Jesuset de ca'l doctor". Pàg. 82, Barcelona. Il.lustració catalana.
- (56) GENIS I AGUILAR, Martí: "Recorts i contes" "Lo Jesuste de ca'l doctor". Pàg. 83. Barcelona. Il.lustració catalana.
- (57) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" Pàg. 35. Barcelona. Il.lustració catalana. Nova Terra. 3^è Ed. 1974.
- (58) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pág. 43. Barcelona. Il.lustració catalana. Nova Terra. 3^a Ed. 1974.
- (59) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pág. 49. Barcelona. Il.lustració catalana. Nova Terra. 3^a Ed. 1974.
- (60) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pág. 49. Barcelona. Il.lustració catalana. Nova Terra. 3^a Ed. 1974.
- (61) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pág. 76. Barcelona 1974. NovaTerra.
- (62) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" Pag. 77. Barcelona 1974. Nova Terra.
- (63) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pag. 81. Barcelona 1974. Nova Terra.
- (64) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pag. 87. Barcelona 1974. Nova Terra.
- (65) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pág. 84. Barcelona 1974. Nova Terra.
- (66) GENIS I AGUILAR, Martí: "Julita" pag. 147. Barcelona 1974. Nova Terra.

- (67) GENIS I AGUILAR, Martí.: "Julita" pag. 149-150. Barcelona, 1974 Nova Terra.
- (68) GENIS I AGUILAR, Martí.: "L'Hospital de Vich" Monografia publicada al Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya, n 97.
- (69) DINTRE DE les malalties, les obres de les quals hom extreuen les cites son: "Les ales de Ernestina" 1921 "Els aprensius" 1928 "Els atropellats" 1935. "El comiat de Teresa" 1931. "El desig de pecar" 1924. "L'hereu" 1931. "L'illa perduda" 1935. "L'impenitent" 1948. "Impromptus" 1936. "Jo!" 1925. "Josep II, rei" 1934. "La lloca de la vidua" 1915. "El meu amic Pellini" 1923. "Nàufrags" 1906. "Neu de tot l'any" 1937. "L'òrgan del diputat" 1924. "L'òs benemèrit" 1932. "Proses bàrbares" 1911. "Tieta Claudia" 1929. "El vagabund" 1933.
- (70) RESPECTE als medicaments incloem: "Les ales de Ernestina" 1921. "Els aprensius" 1928. "La Bassa Roja" 1923. "La dona neta" 1924. "El fantasma de Montcorb" 1930. "L'hereu" 1931. "Els Herois" 1920. "L'illa perduda" 1935. "L'impenitent" 1948. "Jo!" 1925. "Josafat" 1906. "La lloca de la vidua" 1915. "El meu amic Pellini" 1923. "Neu de tot l'any" 1937. "L'òs benemèrit" 1932. "Parlaments i Conferències" s.d. "Proses bàrbares" 1911. "Tieta Claudina" 1929. "El vagabund" 1933.
- (71) REFERENT ALS tractaments cal cita les obres: "Els aprensius" 1928. "Els atropellats" 1935. "La Bassa Roja" 1923. "L'hereu" 1931. "Els herois" 1920. "L'impenitent" 1948. "Jo!" 1925. "La lloca de la vidua" 1915. "Naufrags" 1906. "L'òs benemèrit" 1932. "Tieta Claudina" 1929.
- (72) PER LO QUE respecta a la Profesió farmacèutica les

cites pertanyen a les següents obres: "Els atropellats" 1935. "El comiat de Teresa" 1931. "Crisalides" 1907. "La dona neta" 1924. "L'hereu" 1931. "Els herois" 1920. "L'impenitent" 1948. "Jo!" 1925. "El meu amic Pellini" 1923. "Nàufrags" 1906. "Proses bàrbares", 1911. "El vagabund" 1933.

- (73) RESPECTE A la Propaganda farmacèutica hom troba alguna referència en : "L'impenitent" 1948. "Jo!" 1925.
- (74) REFERENT A LA Profesió mèdica vegeu: MARQUIE ALMIRALL, Glòria.: "Farmàcia y medicina en la obra del escritor catalán: Prudencia Bertrana". Barcelona 1981. Tesina inèdita dirigida per la Dra. Anna Mª CARMONA i CORNET en el Departament d'Història de la Farmàcia i Legislació farmacèutica de L'Universitat de Barcelona.
- (75) EN QUANT EL teme Higiene hom troba cites en : OPUS cit. n° 74.
- (76) DE BOTANICA s'han escollit les referències trobades en OPUS cit. n° 74.
- (77) LA COSMETICA tambe s'inclou en l'obra literària de Bertrana. OPUS cit. n° 74.
- (78) DEL APARTAT INSTRUMENTS i material de guariment ens fa menció OPUS cit. n° 74.
- (79) DE MICROBIOLOGIA ens parla OPUS cit. n° 74.
- (80) FINALMENT del tema productes químics les cites incloses pertanyen a OPUS cit. n° 74.
- (81) BERTRANA COMTE, Prudenci.: "Obres completes" "El comiat de Teresa" Ed. Selecta. Vol. 20. Barcelona 1965. Pág. 1269.

- (82) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "Nàufrags" Barcelona 1965. Pág. 18.
- (83) BERTRANA COMTE, Prudenci.: OPUS cit. n° 82. Pág. 39.
- (84) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "Jo!". Barcelona. 1965. Pág. 192.
- (85) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "Proses Bàrbares" Barcelona 1965. Pág. 832.
- (86) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "El vagabund" Barcelona 1965. Pág. 453.
- (87) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "La dona neta" Barcelona 1965. Pág. 1183.
- (88) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "L'Impenitent" Barcelona 1965. Pág. 525.
- (89) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "L'Impenitent." Barcelona 1965. Pág. 439.
- (90) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "L'Impenitent" Barcelona 1965. Pág. 516.
- (91) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "L'Impenitent" Barcelona. 1965. Pág. 525.
- (92) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "Jo!" Barcelona. 1965. Pág. 191.
- (93) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. Ed. Selecte Vol. 20. Barcelona 1965. Págs. 160-161-162-163-172.
- (94) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. "Jo!" Barcelona. 1965 Págs. 165-171-172-174.

- (95) CARMONA CORNET, A; MARQUIE ALMIRALL,G; "la pendèmia de grip de 1918 a través de l'obra d'un literat català" de l'obra RECERCA INEDITA professional, científica i artística de la Farmàcia a Catalunya. Barcelona 1982. (en premsa).
- (96) RUIZ Didac.: "Vacunar es asesinar dejarse vacunar suicidarse" Imprenta Agustin Nuñez. Barcelona 1935. Pág. 92.
- (97) BERTRANA COMTE, Prudenci.: Obres completes. Barcelona 1965. Pròleg Aurora Bertrana.
- (98) CARTA MANUSCRITA. n 32.271. Barcelona, 14 Septiembre 1918 (Biblioteca Popular Santiago Rusiñol) Sitges.
- (99) J.S.P. "La farmacia española XXVI" (7) 97-101. (1894).
- (100) J.S.P. "La farmacia española XXVI" Loc. cit. n°99.
- (101) RUSIÑOL i DENIS, Maria.: "Santiago Russinyol vist per la seva filla" Editorial Aedos. Barcelona 1968. Pág. 109.
- (102) RUSIÑOL i PRATS, Santiago.: "El català de la manxa" Ed. Selecta. Barcelona 1977. Pág. 241.
- (103) CARMONA CORNET,A; PASCUAL VIDALE.: "Farmàcia i Medicina en el Museu "Cau Ferrat" de Sitges". "reserca inèdita, professional, científica i artística de la famàcia a Catalunya" Barcelona 1982. (en premsa). Vegeu: PASCUAL VIDAL, Mª Eugenia: "Recerca sobre Farmàcia i Medicina de l'obra literària de l'escriptor català Santiago Russinyol" Barcelona 1981. Tesina inèdita dirigida per la Dra. Anna Mª CARMONA i CORNET en el Departament d'Història de la Farmàcia i Legislació farmacèutica de l'Uni-

versitat de Barcelona.

- (104) CARMONA i CORNET, A. M^a .; VIÑAS i FOLCH,E; "La Farmàcia en el Museu Frederic Marès de Barcelona" de l'obra recerca inèdita professional, científica i artística de la Farmàcia a Catalunya. Barcelona 1982 (en premsa).
- (105) VIÑAS FOLCH, M Eulàlia.: "Recerca farmacèutica en el Museu Frederic Marès de Barcelona" Barcelona 1982. Tesina inèdita, dirigida per la Dra. CARMONA i CORNET, A. M^a en el Departament d'Història de la Farmàcia i Legislació farmacèutica de l'Universitat de Barcelona.
- (106) ESPRIU, Salvador.: "Ariadna al laberint protecc".Barcelona 1935. Pàgs. 120-121.
- (107) PEDROLO, Manuel de.: "Totes les bèsties de càrrega" Edicions 62 i la Caixa. Barcelona 1980 Pág. 23.
- (108) PEDROLO, Manuel de.: OPUS cit. n° 107. pàgs. 25-26-27.
- (109) PEDROLO, Manuel de.: OPUS cit. n° 107. Pags.28-29.
- (110) PEDROLO Manuel de.: "L'ordenació dels maons". Temps Obert, 7. Edicions 62. Barcelona 1979. Pág 99.
- (111) PEDROLO, Manuel de.: OPUS cit. n° 110. Pág. 100.
- (112) PEDROLO, Manuel de.: OPUS cit. n° 110. Pàgs. 101-102-103-105-107-108-109-110-111-112-113.